

Inleiding op de verantwoording en literatuur

Archief

Verreweg het merendeel van de informatie in het boek hebben de historicus André Huitenga en ik opgeduikeld uit het **archief van de Maatschappij van Weldadigheid** dat zich bevindt in het Drents Archief in Assen met toegang 0186. Als ergens in de verantwoording alleen een inventarisnummer (invnr) genoemd wordt, hoort het bij dit archief.

Star

Regelmatig is geput uit het eerste maandblad van de Maatschappij, de *Star* (de opvolger *Vriend des Vaderlands* begint pas in 1827 en is voor dit boek niet gebruikt). De *Star* staat tegenwoordig op internet, [op deze pagina](#) wordt uitgelegd hoe je daar komt.

Kloosterhuis

Op enkele plaatsen in het boek is het boek *De bevolking van de vrije koloniën der Maatschappij van Weldadigheid*, door ir. C.A. Kloosterhuis, Zutphen, 1981, een welkome aanvulling geweest. In de verantwoording wordt daarnaar verwezen als Kloosterhuis.

Rode boeken van Kloosterhuis

Naar de door mevrouw Kloosterhuis tijdens haar onderzoek verzamelde gegevens van kolonisten wordt verwezen als 'de rode boeken van Kloosterhuis', zoals ze op het Drents Archief bekend stonden. Inmiddels zijn het geen boeken meer, maar maken de gegevens deel uit van www.alledrenten.nl als kolonistendatabase (zie het rode vakje bovenaan).

Westendorp Boerma

J.J. Westendorp Boerma heeft twee biografieën geschreven over Johannes van den Bosch. De eerste, *Johannes van den Bosch als sociaal hervormer, de Maatschappij van Weldadigheid*, Groningen 1927, gaat voor het grootste gedeelte over de koloniën. Hiernaar verwijst ik als Westendorp Boerma 1927.

De tweede biografie schreef hij toen hij het archief van de familie Van den Bosch had kunnen raadplegen, waarin hij veel persoonlijke informatie over zijn onderwerp vond. Hij gaf dit boek een

titel die prachtig is omdat die zo volkomen het onderwerp dekt: *Johannes van den Bosch, een geestdriftig Nederlander*, Amsterdam 1950. Hiernaar verwijs ik als Westendorp Boerma 1950.

In de *Staatscourant* verschenen in die tijd veel artikelen die een paar dagen ervoor in een regionale krant gestaan hadden. De meeste krantencitaten in het boek dienen dan ook gelezen als ‘uit de *Leeuwarder Courant* datum xx, overgenomen in de *Staatscourant* datum yy’. Uitzonderingen zijn de apart geraadpleegde *Provinciale Groninger Courant* en *Amsterdamsche Courant*.

Daarnaast zijn er op deelgebieden boeken, tijdschriftartikelen en proefschriften gebruikt die zijn opgenomen in de literatuurlijst die onderaan staat.

Enkele algemene verantwoordingen, die regelmatig terugkomen:

- Aankomstdata kolonisten
- Hoevenummers
- Naamspellingen
- Ledenaantallen van de Maatschappij
- Ledenaantallen van subcommissies in 1818
- Reglementen proefkolonie

Aankomstdata van kolonisten komen allemaal uit de de nominatieve lijst van aankomst, gevoegd bij een brief van Benjamin van den Bosch aan de permanente commissie dd 9 november 1818. Die nominatieve lijst is gedeeltelijk afgedrukt in het boek. Aankomsten later in november worden steeds gemeld in andere brieven van Benjamin, alles in invnr 49.

Er is geen lijst met **alle hoevenummers** van proefkolonisten uit de beginperiode. Het merendeel kan echter afgeleid worden uit twee latere stukken: de voordracht van Benjamin van den Bosch voor medailles op 29 juni 1820, invnr 989, en een lijst met jaarinkomens in de *Star* augustus 1821. In die stukken worden wel hoevenummers geboemd. Dan zijn er al enkele kolonisten vertrokken, maar omdat uit de brieven bekend is wie door wie is opgevolgd, vallen de hoevenummers in de beginperiode van bijna alle proefkolonisten te achterhalen. Alleen een paar onderlinge hoeve-ruils in januari 1819 onttrekken zich aan elk zicht. Overigens wijzigen zich deze nummers in april 1823 en zijn bijvoorbeeld de rode boeken van Kloosterhuis gebaseerd op die latere nummers.

Bij **variaties in de spelling** van namen heb ik steeds gekozen voor de vorm die in het archief van de Maatschappij het meest voorkomt. Dat wil absoluut niet zeggen dat dat ook de naamspelling is waarmee het geslacht later is doorgegaan.

Voor de **ledenaantallen** van de Maatschappij per jaar gebruik ik een lijstje achterin *Etudes sur les Colonies Agricoles, de mendiants, jeunes détenus, orphelins et enfants trouvés, Hollande – Suisse – Belgique – France*, door G. De Lurieu en H. Romand, Parijs 1851. Een uitgetypte versie van die lijst is te vinden [via deze overzichtspagina](#) (bij 1833).

De **ledenaantallen van subcommissies** in 1818 komen van een uitvouwblad in een boekje dat de Maatschappij heeft uitgegeven in 1819 met het jaarverslag over het eerte jaar kolonisatie, invnr 989. Het boekje heeft – naast de ook in de *Star* van augustus 1819 gepubliceerde inhoudelijke en financiële jaarverslagen – twee uitvouwbladen, eentje met informatie over de subcommissies – het aantal contribuanten, hoeveel ze aan de pc afgedragen hebben, hoeveel ze aan hun eigen administratie uitgegeven hebben, enzovoort – en eentje met alle mandaten, dus alle uitgaven van de Maatschappij in het ‘eerste dienstjaar’ (dat overigens liep tot 1 april 1819).

Als er sprake is van het **reglement voor de proefkolonie** is dat ‘Reglement en Voorwaarden, aan welke zich ieder koloniaal huisvader of huismoeder, voor zich en de zijnen, bij handteekening

behoort te onderwerpen, bij de aankomst van het huisgezin in de kolonie', invnr 4 en een kopie van de Star 1819 vanaf pagina 195. Een verdere uitwerking daarvan zijn de 'Reglementaire beginselen, ter regeling en handhaving van inwendige orde in de kolonie te Westerbeeksloot', invnr 3 en een kopie van de Star 1819 vanaf pagina 268.

Literatuur

Over de Maatschappij van Weldadigheid

- *An account of the poor-colonies and agricultural workhouses of the benevolent society of Holland*, door een lid van de Hogland Society of Scotland, Edinburgh 1828, Gedegen rapportage met ook tekeningen en plattegronden.
- G.A. Bontekoe, *De relaties van de stad Enkhuizen met koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord en Veenhuizen van 1818 tot 1849*, artikel in Nieuwe Drentse Volksalmanak 83, 1965.
- J.D. Dorgelo, *De koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid (1818-1859). Een landbouwkundig en sociaal-economisch experiment*, Assen 1964. Gaat bijna helemaal over de landbouwkundige kant van de zaak, voor de paar andere zaken baseert hij zich op de Star.
- A.F. Eilerts de Haan, *De Noord-Nederlandsche Landbouwkoloniën; eene studie over de Maatschappij van Weldadigheid*, Amsterdam 1872. Eilerts de Haan was een pleitbezorger voor het voortbestaan van de Maatschappij, schrijft kritisch over fouten uit het verleden maar toch met een duidelijk doel.
- Groen van Prinsterer, *Aantekeningen op een reisje naar de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid in 1826*, = pagina 87-92 in Schriftelijke nalatenschap. Bescheiden 1810-1876, C.Gerretson (red), Den Haag 1951
- Samuel von Grouner, *Beschreibung einer Reise durch das Königreich der Niederlande welche auf Veranlassung des landwirtschaftlichen Vereins in Bayern gemacht wurde*, Passau 1826/7. Gedegen rapport over de koloniën inclusief tekeningen en plattegronden onder supervisie van Grouner, de eigenlijke auteur is C. Wimmer.
- Gijsbrecht Karel Graaf van Hogendorp, *Bijdragen tot de huishouding van staat in het Koninkrijk der Nederlanden, tweede verbeterde uitgave onder toezicht van Mr. J.R.Thorbecke*, In het vijfde deel, pagina 99-113, beschrijft hij zijn bezoek aan de kolonie in 1819.
- Ir. C.A. Kloosterhuis, *De bevolking van de vrije koloniën der Maatschappij van Weldadigheid*, Zutphen, 1981. Zie hiervoor.
- L. Lambregts, *Een steen in de vijver. Ontstaan, groei en ontwikkeling van de Maatschappij van Weldadigheid*, Steenwijk 1985.
- L. Lambregts, *Willem en Marianne. De eerste dragers van de opmerkelijke familienaam Der Nederlanden*, Steenwijk 1991.
- Jacob van Lennep, *Nederland in den goeden ouden tijd, zijnde het dagboek van hunne reis te voet, per trekschuit en per diligence van Jacob van Lennep en zijn vriend Dirk van Hogendorp door de Noord-Nederlandsche provinciën in den jaren 1823*, verzorgd door M.E.Kluit, Utrecht 1842.
- G. De Lurieu et H. Romand, *Études sur les Colonies Agricoles de mendiants, jeunes détenus, orphelins et enfants trouvés Hollande-Suisse-Belgique-France*, Parijs 1851
- Frenk der Nederlanden, *De bastaarden van Oranje brengen zichzelf in kaart*, Het Parool, 15-10-2001, krantenartikel.
- A.C. van Oorschot en P. Zuurbier, *De Maatschappij van Weldadigheid en haar invloed op het cultuurlandschap rond Vledder*, artikel in Noorderlicht, berichten uit het verleden van Noord-Nederland, 1988 pagina 159-179. Schrijvers hechten wel erg veel geloof aan de brochure van Van Wardenburg, zie noot bij bladzij 361, terwijl ik niet zo veel vertrouwen stel in diens kennis en opvattingen.
- Marco Veul, *De koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid: dwangkolonie of nieuwe toekomst?*, afstudeerscriptie Erasmus Universiteit met onderzoek in Algemeen Rijksarchief en

Gemeentearchief Rotterdam over de mate van vrijwilligheid, 1992.

- Martinus Stuart, *Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden (1814-1822)*. In het jaarboek 1818 staat een uitgebreid verslag van de oprichting van de Maatschappij, pagina 234-249.
- *De archieven van de Maatschappij van Weldadigheid: een historische, sociale en rechtshistorische benadering*. Inleidingen gehouden tijdens het symposium op vrijdag 18 mei 1990 in het Drenths Museum te Assen

Over de Maatschappij in België:

- A.F. Eilerts de Haan, *De Zuid-Nederlandsche landbouwkolonies*, in Erika (= een jaarboekje dat de Maatschappij van 1865 tot 1908 uitgaf), 1874.
- Sabine Ruts, *Wortel-Kolonie: maatschappelijke en ruimtelijke aspecten*, proefschrift voor de Universiteit Gent. Niet in de handel verkrijgbaar, wij hebben het van de schrijfster gehad.

De *Star* volgt vanaf oktober 1822 onder de kop "Officiële berigten, wegens de vestiging eener tweede Afdeling van de Nederlandsche Maatschappij van Weldadigheid, in het zuidelijke gedeelte des Rijks; den staat harer werkzaamheden tot hiertoe, haren aanvankelijk, toenemenden bloei, enzv." de ontwikkelingen in België elke maand.

Over Drenthe in die tijd, inclusief directe omgeving proefkolonie:

- P.J. Ameshoff, *Beschouwing van den tegenwoordigen toestand van Drenthe in gemeenzame brieven*, Amsterdam 1818.
- L. Buning, *Het herenbolwerk*, Assen 1966.
- J. Folkerts, *De Schulten in Drenthe van 1795 tot 1811*, Assen 1981.
- Jelle Hagen, Schets van de geschiedenis van het Vledderveen.
- T.J. Jongsma, *Van herberg tot hotel in Frederiksoord*.
- Ir. C.A. Kloosterhuis, *Geschiedenis van het huis Westerbeek*, uitgave Maatschappij van Weldadigheid Frederiksoord 1975.
- Linthorst-Homan, *Van kerspel tot gemeente*, over Vledder op 82-93 en over de Drentse 'Landbouwtoestanden omstreeks 1810' op 137-159.

Over armoede in die tijd, soms toegespitst op steden:

- P.J. Ameshoff, *Over de behoeftigen van Amsterdam*, Amsterdam 1818, invnr 48.
- W. Cornelissen, *Armen en wezen. Openbare aanbesteding van wezen en arme alleenstaanden*, in Heemschild 17 (1977) 77-80
- Dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Armoede in de gedrukte optiek van de sociale bovenlaag in Nederland*.
- Dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Een razzia op vagebonderend geboefte in 1817*, in Varia Historica Brabantica 5 (1976) 183-195
- P.D. 't Hart, *Waren de armen in Nederland omstreeks 1800 zorgeloze klaplopers?*
- P.D. 't Hart, *Berustten de armen in Nederland omstreeks 1800 eerbiedig in hun lot?*
- M.H.D. van Leeuwen, *Bijstand in Amsterdam, circa 1800-1850. Armenvoeding als overheers- en overlevingsstrategie*, Zwolle 1992.
- L. Frank van Loo, *Den arme gegeven: Een beschrijving van armoede, armenvoeding en sociale zekerheid in Nederland 1784-1965*, Meppel 1987.
- G.P.M. Pot, *Arm Leiden. Levensstandaard, bedeling en bedelden 1750-1854*, Hilversum 1994.

Over personen (namen vetgemaakt door mij):

- F.de Bas, *Prins Frederik der Nederlanden en zijn tijd*, 4 delen in 6 banden, Schiedam, 1887-1913.
- A.J. Hanou, *Tussen Voltaire en Verlosser. De zielsbenauwenis van Petrus Ameshoff* in: Documentatieblad achttiende eeuw XVIII nr. 1, 1986, 109-115.
- A.J. Hanou, *Sluiers van Isis. Johannes Kinker als voorvechter van de Verlichting, in de vrijmetselarij en andere Nederlandse genootschappen, 1790-1845*, Deventer 1988. Pag. 486-472

gaat over de Maatschappij van Weldadigheid. Dit boek bevat ook enige informatie over Petrus Ameshoff die Kinkers zakelijke belangen behartigde en hier 'een vriend van Kinker' genoemd wordt.

- A.J. Hanou & G.J. Vis, *Johannes Kinker. Briefwisseling*, Amsterdam 1992.
- *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis*, onder redactie van C.A. Tamse, Alphen aan de Rijn 1979 (over **Willem I**, **Willem II** en **prins Frederik**)
- Van Roijen, *Het leven en werken van mr. Isaäc Antoni van Roijen, geboren te Vledder den 28sten maart 1800, overleden te Zwolle den 14 januarij 1868, verhaald aan zijne kinderen en kindskinderen*, Groningen 1879. Die boekje gaat over een zoon van **Stephanus Jacobus van Royen**, maar geeft ook een beetje informatie over hem en ook iets over Johannes van den Bosch.
- J. Stouten, *Willem Anthonie Ockerse (1760-1820) leven en werk*, Amsterdam 1982.
- J.J. Westendorp Boerma, *Johannes van den Bosch als sociaal hervormer, de Maatschappij van Weldadigheid*, Groningen 1927. Zie hiervoor.
- J.J. Westendorp Boerma, *Johannes van den Bosch, een geestdriftig Nederlander*, Amsterdam 1950. Zie hiervoor.
- J.J. Westendorp Boerma, *Johannes van den Bosch als militair*, artikel in BMGN 85, 1970, pagina 73-87. Met o.m. de brief waarmee Johannes van den Bosch in 1798 om een functie in de Oost vroeg.
- J.J. Westendorp Boerma, *Johannes van den Bosch in Drenthe*, artikel in Drentse Volksalmanak 1950, pagina 57-81.

Diverse personen: *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Leiden 1927 + *Levensberichten Maatschappij van Letterkunde + Nederlanders van het eerste uur*, het ontstaan van het moderne Nederland, 1780-1830, 1996 + *Drentse biografien*.

Over geneeskunde in die tijd:

- A.P.M. van der Meij-De Leur, *Van olie en wijn, geschiedenis van verpleegkunde, geneeskunde en sociale zorg*, Utrecht-Amsterdam 1989
- Corrie Dane, *Geschiedenis van de ziekenverpleging*, Utrecht 1994
- *De strijd tegen de cholera*, Drentse Volksalmanak.
- M.J. van Lieburg, *Jelle Banga (1786-1877). Notulist van de 19e eeuwse genees- en verloskunde in een Friese provinciestad*, Rotterdam 1991.

Divers:

- J.E. Bazuin, *Wezen van Workum, geschiedenis van het Stadsburgerweeshuis*, Sneek 1994.
- J. de Bosch Kemper, *Geschiedenis van Nederland na 1830*, Amsterdam 1873.
- H.T. Colenbrander, *Gedenkstukken der algemene geschiedenis van Nederland*
- J.Th. Engels, *Kinderen van Amsterdam*, Zutphen 1989 (over weeshuizen in Amsterdam, waaronder het Aalmoezeniersweeshuis).
- Kornelis Mulder, *Hannekemaaiers en Kiepkerels*, Haren 1971 (over Duitse arbeiders in Nederland)
- J.C. Vleggeert, *Kinderarbeid in de 19e eeuw*, Bussum 1967 en *Kinderarbeid in Nederland. 1500 – 1874*, Assen 1964.
- Auke van der Woud, *Het lege land: de ruimtelijke orde van Nederland 1798-1848*, Amsterdam 1987.
- Linden, L.F. van der, *Genealogisch en biografisch onderzoek naar de gezinnen in de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid*, artikel in Gens Nostra 40 (1985), blad 281- 290, met aanvulling op blad 553-554.
- J.G. Kikkert, *Geen revolutie in Nederland, impressies van Nederland tussen de Franse tijd en de tweede wereldoorlog*, Haarlem 1992.
- E.H. Kossmann, *De lage landen, 1780-1940, anderhalve eeuw Nederland en België*, Amsterdam 1982.

- J.M.Verhoeff, *De oude Nederlandse maten en gewichten*, Amsterdam 1982.